

The Millie Arbesfeld
Midreshet Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Women

WWW.MIDRESHETYOMRISHON.ORG

Parshas
Beshalach: Lessons
in Derech Eretz

דרך ארץ קדמה לתורה

**Rabbi Elchanan
Adler**

ט' שבט תש"ע • January 24, 2010

1. **משנה מסכת אבות פרק ג משנה יז**
רבי אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה
2. **פירוש רבינו יונה על מסכת אבות**
אם אין תורה אין דרך ארץ – כלומר, מי שאינו יודע תורה אינו שלם במדות של דרך ארץ, כי רוב המדות הטובות שבדרכי העולם בתורה הם. כמו: העבט תעביטנו, הענק תעניק לו, מאזני צדק אכני צדק, וכמה כיוצא בהם. אם כן בלא תורה לא יהיו דעותיו שלמות בדרך ארץ. **אם אין דרך ארץ אין תורה** – ר"ל שצריך תחלה לתקן את עצמו במדות ובזה תשכון התורה עליו, שאינה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות. לא שילמוד התורה ואחר יקח לו המדות כי זה אי אפשר
3. **משנה מסכת אבות פרק ב משנה ב**
רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון
4. **רמב"ם על משנה מסכת אבות פרק ב משנה ב**
רוצה בדרך ארץ כאן: העסק בפרנסה
5. **פירוש רבינו יונה על אבות פרק ב משנה ב**
רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכו' - ר"ל דרך ארץ מלאכה כי לשון דרך ארץ פעמים שהוא כמשמעו ופעמים שהוא אמור למלאכה הכל לפי הענין
6. **פירושו של רבי שמשון רפאל הירש - מסכת אבות פרק ב משנה ב**
דרך ארץ כוללת כל דבר הנובע ומותנה מכך שהאדם צריך להשלים את ייעודו ואת חייו בצוותא עם זולתו על הארץ, ועל ידי האמצעיים והתנאים הניתנים לו מן הארץ. לפיכך מציין ביטוי זה במיוחד את דרכי הפרנסה והסדר האזרחי, וגם דרכי המוסר בנימוס ובהגינות אשר חיי צוותא אלו דורשים, וכן כל הנוגע בחינוך כלל-אנושי ואזרחי
7. **הגהות מיימוניות הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה יא**
במסכת אבות יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. ופירש רבינו תם דרך ארץ עיקר כדאמרינן בפ' החולץ מדקתני יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב ש"מ יורשי האב עיקר... אבל רבינו אלחנן היה אומר דאדרבה עיקר הוא תורה חדא דאמר הכא ראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתן עראי ונתקיימה בידן וה"ל אמר במסכת אבות במ"ח דברים שהתורה נקנית בהן במיעוט ד"א
8. **שמות פרק יג פסוק יז**
ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה
9. **ילקוט שמעוני קהלת רמז תקעח**
א"ל המלאך צאו מכאן שהרי התיר אתכם הקב"ה, א"ל אין אנו יוצאים אלא ברשות נבוכדנאצר שלא יאמר ברחו מהכבשן, אני פי מלך שמור, ברשות הושלכנו לכאן וברשותו אנו יוצאים, כיון שבא נבוכדנאצר ראה אותם ותמה התחיל צווח להם שנאמר ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עלאה פוקו, סוקו ואייתו אין כתיב כאן מכאן שנעשה הכבשן שוה לארץ, ממי למדו מנח דכתיב בא אתה וכל ביתך אל התבה, וכתוב צא מן התבה, כשם שלא נכנסתי אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות
10. **שיחות מוסר לרבי חיים שמואלביץ (מאמר ה - תשל"ב)**
והדברים מפליאים עוד יותר אצל חנניה מישאל ועזריה, שאם אצל נח הכניסו הקב"ה להצלתו, הרי אותם הכניס נבוכדנאצר הרשע לכבשן האש לשורפם באש, ואעפ"כ כיון שברשותו נכנסו אין זה דרך ארץ שיצאו אלא ברשותו. רואים אנו מכאן עד היכן מגעת מידת דרך ארץ שחייבה תורה, שכיון שנכנסו ברשות המלך, אף שלא נכנסו אלא הושלכו, ולתוך כבשן האש הושלכו, אין זו מידת דרך ארץ לצאת שלא ברשותו.
"ויהי בשלח פרעה את העם וגו'", ואחז"ל (מדרש תהלים) "שאמר משה לפרעה אין אנו יוצאים עד שאתה משלח אותנו וכו'... וביאור דברי חז"ל הללו הם על דרך מה שאמר נח, שאינו יוצא מן התבה אלא ברשות, וכן אמרו חנניה מישאל ועזריה, וכמובא לעיל, וכן ישראל לא יצאו ממצרים אלא ברשות פרעה, ואף שודאי היה יכול ד' להוציאם בעל כרחו של פרעה, וגם בימי החושך יכלו לצאת, אעפ"כ לא יצאו ממצרים אלא ברשות פרעה, וכל זה משום החיוב של מידת דרך ארץ.

11. חתם סופר על התורה – פרשת וארא

לא נכון לעשות כן וגו' הן נזבה את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. יל"ד לשון לא נכון, ועוד איך נתיירא ממצרים והא הכה אותם בכל מכה, אך הכי קאמר לא נכון לאנשים צדיקים כמונו לגמול רעה למצריים אשר אנחנו גרים בארצם, וידענו אם נזבה לעיניהם לא יסבלו זה ויבואו לסקלנו באבנים וע"כ נביא עליהם מכות רעות וצרות, ונראה כאלו העמדנו להם מצודות לצודם לגרום להם רעה, ולא נכון זה לאנשים ישרים כמונו

12. שמות פרק יג פסוק יט

ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמת מזה אתכם

13. משנה ברורה סימן א ס"ק יג

ופרשת המן כדי שיאמין שכל מזונותיו באין בהשגחה פרטית וכדכתיב המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה ואיתא בירושלמי ברכות כל האומר פרשת המן מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו

14. שמות פרק טו

(כג) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה: (כד) וילנו העם על משה לאמר מה נשתה: (כה) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם לו חק ומשפט ושם נסוהו: (כו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רפאך:

15. רש"י שמות פרק טו פסוק כה

שם שם לו - במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת ופרה אדומה ודינין

16. רמב"ן שמות פרק טו פסוק כה

ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים להם במחיתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא "חק", כענין הטריפני לחם חקי (משלי ל ח), חקות שמים וארץ (ירמיה לג כה), ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן, וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים (ש"א כז יא), כמשפט הראשון אשר היית משקוהו (בראשית מ יג), וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל יח), על מדתו. או שייסרם בחקי המדבר, לסבול הרעב והצמא, לקרוא בהם אל ה', לא דרך תלונה. ומשפטים, שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה (דברים כג י) כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע:

וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (ב"ק פ ב), וכיוצא בהם

17. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף ק עמוד ב

אמר רבי יוחנן: אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה. דרך ארץ מתרגול

18. הקדמת רבינו נסים גאון לש"ס

כי כל המצוות שהן תלוין בסברא ובאובנתא דליבא כבר הכל מתחייבים בהן מן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ עליו ועל זרעו לדורי דורים

19. חזקוני על התורה – בראשית פרק ז פסוק כא

ואם תאמר איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו מצות. אלא י"ל יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמרן מכה סברת הדעת אף על פי שלא נצטוו עליהם ולפיכך נענשו

20. אור הצפון להסבא מסלבודקה (ח"א עמ' קעג ואילך)

אולם כשנתבונן נראה שהמדות והתכונות הם הקדמה לתורה והוא היסוד הראשון במהותו של האדם אשר בלעדו איננו ראוי כלל לתורה... וזוהי כוונת דברי חז"ל: כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה, כי כל המדות והתכונות הטובות כלולות בדרך ארץ והן הוטבעו באדם מטבעו ואינו זקוק עליהן למתן תורה, ואילו מתן התורה בא להוסיף עליהן ולצוות להמשיך לעלות לדרך שמים למדרגות העולות על המעלות שהן בבחינת דרך הארץ...

ולכשנתבונן נראה שגם תורה זו הנקראת דרך ארץ שקדמה לתורה מסיני, תורה שלמה היא המקיפה את כל האדם... על יסוד תורה זו באו כל התביעות והעונשים החמורים על הדורות ההם על אשר לא דקדקו בה ונכשלו בה ולא קימו כראוי את תורת הדרך ארץ שהיא יסוד האדם

21. מכתב מאליהו להג"ר אליהו דסלר (ח"ד עמ' 246, 248)

שורש החיוב הזה טמון בחיובנו לאדם כאשר הוא אדם...
כי מי שאינו מכיר את חיובי הכבוד כלפי הזולת חסרות לו התכונות הנדרשות להצלחה בתורה

22. ספר אור זרוע לצדיק לרבי צדוק הכהן מלובלין (אות ב')

וספר בראשית הוא כמו דרך ארץ שקדמה לתורה שזהו מכלל הבריאה וישוב העולם... ולכך דור המבול נאבדו מן העולם שפרצו בדרך ארץ, שדרך ארץ הוא ההגדרה בתאוות לבו לבלתי היות פרוץ בשרירות לבו בגזל ועריות שנפשו של אדם מחמתדן... ודור המבול פרצו שנים אלה לכך נאבדו מן הישוב. ודבר זה קודם לתורה... כענין ראשית חכמה יראת ה' שהגדרה בכ' אלה הוא מצד היראה...

23. "האדם משול לספר תורה" להגרי"ד הלוי סולובייצ'יק (בית יוסף שאול ח"ד עמ' 87-86)

בחירת ישראל לא התחילה עם מתן תורה. ישנה בחירה הקודמת בהרבה לזו של מתן תורה, דהיינו בחירת האבות... נדמה לי שהבחירה הראשונה היתה בגדר "עיבוד הקלף", והשנייה היתה בבחינת "כתיבת האותיות".

24. ברכת אהבה רבה שלפני קראת שמע

אבינו מלכנו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחננו ותלמדנו. אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה

25. ספר אבודרהם ברכות קריאת שמע ד"ה אהבת עולם

ובעבור אבותינו שבטחו בך ע"ש (ירמ' ב, ב) זכרתי לך חסד נעורריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה

26. ספר מצות השבת (להרב אלחנן אדלר, עמ' נב)

על פי האמור, שיחודה של מרה היה בחינת דרך ארץ קדמה לתורה, יש מקום לפרש שמה שאנו אומרים בברכת אהבה רבה 'אבינו מלכנו בעבור אבותנו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחננו ותלמדנו' כוונתנו לבקש על ענייני דרך ארץ, שהרי האבודרהם ורבינו יהודה ב"ר יקר פירשו שאבותינו שבטחו בך הלא הם יוצאי מצרים שהאמינו בקב"ה ויצאו אחריו בארץ לא זרועה. מעתה ניתן לומר שותלמדם חוקי חיים רומז לחוק ומשפט שנאמר במרה הכולל ענייני דרך ארץ (בין לפי פשוטו של מקרא ובין לפי תוכן המצוות שניתנו במרה), וכלפי זה מבקשים אנו מאת ה' יתברך כן תחננו ותלמדנו, היינו שיטע גם בלבבנו מדות טובות ודרך ארץ. ואחר שסדרנו בקשתנו על דרך ארץ שקדמה לתורה מבקשים על תורה עצמה, ותן בלבנו להבין ולהשכיל... והאר עינינו בתורתך

27. ויקרא רבה (וילנא) פרשה ט

ג ד"א ושם דרך א"ר ינאי ושם כתיב דשיים אורחיה סגי שוי מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך וראה אדם אחד שהיה משופע ביותר א"ל משגח רבי מתקבלא גבן אמר לו אין הכניסו לביתו האכילו והשקהו בדקו במקרא ולא מצאו במשנה ולא מצאו באגדה ולא מצאו בתלמוד ולא מצאו א"ל סב בריך א"ל יברך ינאי בביתיה א"ל אית בך אמר מה דאנא אמר לך א"ל אין א"ל אמור אכול כלבא פיסתא דינאי קם תפסיה א"ל ירותתי גבך דאת מונע לי א"ל ומה ירתותך גבי א"ל חד זמן היונא עבר קמי בית ספרא ושמעית קלהון דמניקיא אמרין (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב מורשה קהלת ינאי אין כתיב כאן אלא קהלת יעקב א"ל למה זכיתה למיכלא על פתורי אמר לו מיומי לא שמעית מילא בישא וחזרתי למרה ולא חמית תרין דמתכתשין דין עם דין ולא יהבית שלמא ביניהון א"ל כל הדא דרך ארץ גבך וקריתך כלבא קרא עליה שם דרך דשיים אורחיה סגי שוי דא"ר ישמעאל בר רב נחמן עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה"ד (בראשית ג) לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה